

A modern költészet lényege.

Irta: Szalay Gyula.

Kétségtelen, hogy a költészet lelki szükségletet jelent az ember számára s mint ilyen, törvényszerű vonatkozásban tartozik lenni a mindenkori ember érdeklődésével.

Korunk érdeklődése a dolgok lényege iránt nyilvánul meg a legnagyobb mértékben, mivel külső vonatkozásaiban már everesztí magaslatoakra emelkedett. Épen azért, mert a materializmus korából a transzcendentalizmus világába térült kutatni és felfedezni, vágyó gondolatvilágunk: senkinek sincs joga a transzcendentális problémákkal dolgozó ösztönköltészet — ahogy a modern költészetet általában aposztrofálni szokták — jogosultságát kétségbevonni. A költészet mindig a *kor* zenéje, ami megfejt és kifejezésre juttatja mindazokat az érthetetlen érzelmi momentumokat, amelyek a kor akarását irányítják s így független az egyes embertől, mert az egyén csak az összesség függvénye és tartozéka.

Ha ezekben sikerül halványan átlátnunk, hogy a költészet belső és külső konstrukciójának az eltolódása ellen minden vétő pusztába kiáltott szó marad, ha érezzük, hogy az értelemre fektetett, reflexív alkotás kora lejárt — legalább is a kor érdeklődésének mai állása szerint kétségtelenül és helyét szükségyszerűen foglalja el az érthetlent, szavakkal el nem mondhatót, a legrejtettebb lelki rezdüléseket érzékeltető, intuitív formakeresés ideje: lehetetlen nem éreznünk ennek a költészetnek a főbb belső és külső jellemével való megismerkedés szükségességét.

Már magának a fogalomnak az értelmezése is sokoldalú megvilágításra adhat alkalmat. Általában a modern költészet köpenyege alá szokták vonni — természetesen mi csak a magyar költészetre gondolhatunk itt — mindazokat a törekvéseket, amelyek szellemükben, tárgyukban és formáikban merőben eltérnek az aranyjános tradícióktól, a reflexív költészettől. Ilyenfórmán a fogalom körében hely jut a Kassák Lajos-féle zagyvaságoknak is, ami cseppet sem válik előnyére a jobb sorsra érdemes többieknek. Ennek a téves generalizásnak a közvetlen oka a külsőségek után való ítélkezés és a költészet szellemébe való *be nem* hatolás.

A „modern költészet”, nem lényegtelen külsőségekben, nyelvi abberációkban kifejezésre jutó, mindenáron való újszerűséget és affektálást jelent, hanem jelenti az intuitív szemlélődés és kifejezés diadalát. Az előtte való költészettől elválasztó mély határvonal az a tulajdonsága, hogy míg Arany János, vagy Petőfi Sándor lelkében egy-egy halhatatlan költeményének a gondolata egy külső, legtöbbször természeti tárgy, vagy körülmény látására, vagy hallására született meg, legyen az egy leány, egy temetés, egy virágszál, a tavasz, egy csárda, vagy bármely egyéb, — addig az intuitív költői alkotás külső ingerek nélkül, tisztán *lelki uton* teremti a maga alkotásait. Ady Endrének a ködös breton tengeren halott szerelmeseket vivő vörös hajója nem közvetlenül átélt benyomásokból keletkezett látomása — hiszen ő sem breton tengert, sem vörös hajót nem látott soha — hanem egy másképpen, mint szimbolikusan, nem érthető és magyarázható *lelki hangulatnak* szemléletes kivetítése a

műélvező számára. Míg tehát a reflexív költészet *külső* benyomások után alkot lelki hangulatot, (reflektál), addig az intuitív, a modern költészet, *belső, tisztán transzcendentális uton igyekszik lelki remegéseket és érzélem-állapotokat külső körülményekhez szuggesztív módon hasonlítani.*

A „modern költészet“ kifejezése tehát nem *csak* az új szavak idegenszerű zenéjét és nem is kassáklajosi zagyvaságot jelenti, hanem *belső, lényegbevágó eltérést is mutató irányzatot jelöl.*

A fogalomnak ilyen szempontból való értelmezésével, a modern költészet egyik jellegzetes tulajdonságát is megvilágítottuk. Ha tovább akarunk menni és törekszünk behatolni ennek a költészetnek a mélységeibe — mert ezek nagy számmal vannak — második tulajdonságul *az elgondolás és a kifejezés egysége* az, ami legjobban elüt benne a régebbi irányokban született termékek jellegétől.

Már Bacon megmondotta, hogy a szavak és a gondolatok sohasem fedik teljesen egymást. A gondolat annyira bonyolult lelki aktus, hogy az emberi értelem még nem emelkedett akkora magaslatokra, nem érkezett még el a fejlődésnek arra a fokára, amelyen képes lenne ilyen erősen összetett és természeténél fogva metafizikai természetű jelenséget pontosan és hiven reprodukálni. Még a legprimitívebb elgondolások sem fejezhetők ki a maguk teljes valóságukban. Ha pl. azt mondom, hogy „a fal fehér“, ugyanakkor momentán nem csak azt gondolom, hogy ott van egy fal, ami fehér, hanem egyben azt is *érezem*, hogy milyen messze van az tőlem és milyen kiterjedésű. A legegyszerűbbnek látszó elgondolásokban is van olyan gondolat alatti többlet, amit viszont kifejezni lehetetlen, mert ha elmondjuk, akkor már *többet* mondtunk el, mint amennyit elgondoltunk.

Ebből az egy példából is világosan átlátható, hogy ha már ilyen, egészen kezdetleges gondolatnak is vannak kimagyarázhatatlan, ösztönös részei, úgy fokozottabb mértékben jelentkeznek ezek a bonyolultabb gondolatoknál s főleg azoknál az elgondolásoknál, amelyek erős érzelmekkel is párosulnak. Amilyen mértékben csökken a gondolat egyszerűsége és világossága, fokozódik érzelmekkel való aláfestettsége, annál inkább csökken a lehetőség ezek kifejezésére.

Az intuitív költészet alkotásai — amint azt fentebb is említettük — a belsőből kifelé, tehát gondolati uton születnek. A gondolat, ami egy alkotásnak a megszületését inspirálja, bizonyos homályos érzéskörülményben küzd a kifejezés lehetőségével. Ez a küzdelem megmagyarázhatatlan, homályos lelkiállapotot teremt és ez a lelkiállapot *pszichológiai* (nem logikai) uton kapcsolódik bizonyos, a külső világban levő jelenséggel vagy körülménnyel. A műalkotó a lelki jelenséget, mint azt a külső életnyilvánulást vagy természeti jelenséget képzeli: így születik meg a *szimbolum*, ami a gondolat és a kifejezés tökéletes egységét jelenti. A szimbolum *többet* mond el, mind azok az egymás mellé rakott szavak, amik hivatva volnának a gondolatot tolmácsolni, de *kevesebbet* mond el, mint hogyha a gondolatnak kifejezetlen részét szavakba öntenénk, tehát tulajdonképpen a gondolat, érzés és a kifejezés teljes azonosságát jelenti. A modern költészetnek ez a szimbolikus uton való teremtés a második legjellemzőbb sajátága.

Amint azt fõntebb többször is említettük, az újfajta mûalkotás belülrõl kifelé folyó jelenség, tehát a külsõ világtól kapott közvetlenül, pillanatnyilag kapott benyomásokra nem reflektál, legfeljebb csak egy bizonyos idõ eltelte után, amikor ezek a benyomások már emlékképekké, tehát a lélek alkotórészeivé váltak. Ha ezt a tényállást igaznak fogadjuk el, ebbõl önként következõen magyarázható a modern költészet lényegbevágó harmadik ismertetőjele, ami a *tárgyválasztásban* jut kifejezésre.

Ha magát a „tárgyválasztás“-t, mint kifejezést vizsgáljuk, akkor az intuitív költészet szempontjából — érdekes — hogy éppen egy olyan kifejezésre találunk benne, ami nem fedi a mögötte levõ gondolatot. A „tárgy“ általában fizikai megnyilvánulást jelent, már pedig az intuitív költészet centrifugális ingerekbõl kapja alkotásaihoz az indítékot, tehát csak közvetett, az elõzõleg említett emlékképek révén van köze a külvilághoz. Itt a helyes értelemben tehát nem lehet szó *tárgyválasztásról*, hanem — nyakatekert szóval — csak a *lelkialapot kifejezésének* megválasztásáról. De éppen azért, mert az utóbbi kifejezés nélkülõzi a könnyen érthetõséget, értelmezésünk után bátran élhetünk az elõbbi, materiát feltételezõ szóval is.

Tehát — mondjuk most már — a tárgyválasztása nem lehet más az új õsvényeken haladó költészetnek, mint ami lényege. Ha belsõ, lelki indítékokból táplálkozik és az így keletkezett gondolat és kedélyállapotának tökéletes kifejezésére is törekszik, akkor erre csak két, *az élet és a faji ösztönbõl* származó gondolatok és érzelmek alkalmasak. A belsõ indítékok szempontjából azért, mert ez a két ösztön az, ami *a priori* a tulajdónunk, ami velünk születik, aminek a kialakulásához nincsen semmi szükség a külsõ világ alakító és irányító hatására, a kifejezés-lehetőség szempontjából pedig azért csak ezek alkalmasak, mert ez a két ösztön és az ezekbõl folyó érzelmek s többé-kevésbé a gondolatok is minden emberben egyformán megvannak. A modern költészetnek halál-, szerelem- és erotikus költészete, a kozmikus világkép megoldhatatlan problémáit éreztetõ próbálgatásai nem minden áron való internacionalizmus, különcködés, fajtalanság és szenzitív képzelgések, hanem magának az irányzatnak a filozófiájából, a szellemébõl következõ törvényszerûségek.

Kevés önvizsgálattal is könnyen meggyõzõdhetünk arról — minden farizeuskodásunk ellenére is — hogy összes életnyilvánulásainknak a legvégsõ rugója az esetek túlnyomó százalékában az élet és a faji ösztön. Az életösztön az egoizmus, a másik az altruizmus (de nem az õnzetlen altruizmus) táplálója, ha nagyon kicsiny körben is. Éppen azért, mert önmagunk élete, gondolat és eszmevilága sem egyéb, mint örökös hánykolódás e két nagy ösztönnek a Scyllái és Carybdisei között, nagyon kevés jogunk van hátbatámadni azokat, akik ezeket az ösztönöket meg is szólaltatják. (Arra természetesen nincs mentség, aki meghamisítja ezeket a mindenáron való tetszés kedvéért.)

A modern költészet élet-halál és szerelemköltészete a modern ember arculatának a tükörképe s mint ilyen jogosult, sõt szükséges. Máshol van itt a hiba. *A modern embernek nem kellene olyannak lenni, amilyen.* A költészet nem tehet önmagáról, a költészet szent valami, aminek nem lehet szemtelenül hazudni: a költészet az élet tükré.

Ha ez a költészet mind pszichológiai alapjait, mind kifejezési keresését, mind tárgyát illetőleg, merőben új utakon jár: szinte kézenfekvőnek látszik, hogy ennek az új költészetnek új nyelvre is van szüksége. És ezzel el is érkeztünk ennek az irányzatnak a legszembetűnőbb, a laikusok által legtöbbet támadott, sokak szerint neveltséges tulajdonságához.

Előre kell bocsájtanunk, — hogy speciel a magyar költészet ezt a nyelvet nem termette: kölcsönözte. (Poe Edgar, Baudelaire, Paul Verlaine, Rimbaud, Tristan Tzara.)

De — bár ez a nyelv, alapjait tekintve, kölcsönként köpenyeg az ösztönök költészetének, ha végiggondoljuk ennek az irányzatnak előbb említett három tulajdonságát, lehetetlen nem érezni, hogy erre nekik szükségük volt és van. Alapjait tekintve, erősen emocionális természetű, kifejezés-törekvéseiben bizonyos transcendentalizmus nyilvánul meg, tárgyait a homályos ösztönök világából meríti. És most vajjon mi az a külső, hatásokban megnyilvánuló valami, ami leginkább képes ezekbe a minden tekintetben homályos, megmagyarázhatóságon túl levő értelmi és kedélyállapotokat őszintén interpretálni? A logikai törvények, tehát mesterséges szabályok szerint dolgozó beszéd, ami tisztán intellektuális folyamat és képtelen kedélyállapotokat tolmácsolni, semmiesetre sem az az eszköz, amivel teljes siker lehetne elérhető. Csak egy természeti jelenség van, ami felhossa az ösztönök világának csodalényeit a napvilágra: a zene. A zene az összekötő kapocs a kozmosz és az ember, az abszolút szépség és a közönséges között. Az intuitív költészet nyelve zenei elemeket is felvesz magába, ami nem rithmus, nem rím, hanem ami a rithmuson és a rímen túl van. „Valami, ami van, de csak hatásaiban észlelhető, ami, mint valami titkos fluidum körülöleli a szavakat, különös, megmagyarázhatatlan színt és illatot kölcsönöz azoknak. Sokszor megragadnak a műélvező lelkében egyes, értelem nélküli tört sorok, amik valami érdekes lelkiállapotot teremtve, a gyönyörűség bizsergésével futnak végig az idegeken.“ Ezeket a túlságosan rajongó szavakat Bremond abbé mondotta a francia akadémiában s most nem akadt egy új Boileau, aki magából kikelve elhagyta volna a felolvasó termet: mindenki egyformán helyeselt neki.

Érdekes, hogy a legtöbb ember ennek az elemnek a létezését vonja kétségbe, ami onnan magyarázható, hogy ennek az észrevételére határozottan kifinomodott érzékenység, más költők olvasása által kiművelt ízlés szükséges. Az nem frázis, nem is nagyképűség, hogy a modern költészet az intelligencia költészete, de azé az intelligenciáé, amelyiknek megvan a művészi érzékenysége is. Amint Leonardonak a Mona Lisáját, vagy a belvederi Apollót más szemmel nézi, értékeli és rajongja körül egy művész, vagy műbarát, mint egy közönséges halandó, úgy egy ilyen költeményt is más szemmel és másképen ítél meg egy művészi lélek, mint az, aki elvből ellensége.

A modern költészet szellemébe való behatolás minden kultúrembernek elsorangú érdeke, mert elevenen ható erők felett nem lehet — észre nem véve — napirendre térni. Minden művészi formakeresés jogosult, ami tiszta gyönyört okoz, a modern költészet is addig a határig, amíg — amint Tóth Béla mondja — az érthetetlen érzékeltetésére a teljesen értelmetlent nem választja.